

НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ВИЩОЇ ШКОЛИ НА ШЛЯХУ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Г.О. Нефедьєва

аспірантка кафедри філософії

Національного технічного університету України

"Київський політехнічний інститут"

У статті досліджуються критерії, вимоги та стандарти щодо реформування та входження національної систем освіти і науки в європейський простір. Досліджуються причини, які сьогодні формують вигляд вищої освіти. Аналізуються системи оцінювання якості вищої освіти англо-американського зразка та надаються рекомендації щодо системи навчання у вищих закладах освіти.

Ключові слова: інтеграційний процес, європейська інтеграція, Болонський процес.

Необхідність розв'язання глобальних проблем, що стоять перед людством на порозі третього тисячоліття, вимагає високого рівня освіти, зростання інтелектуального та духовного потенціалу суспільства, підготовки нової генерації працівників, здатних створювати найновітнішу техніку, технології. Система освіти є одним із найважливіших соціальних інститутів у будь-якому суспільстві. Її становище, ефективність функціонування, значимість у суспільстві виступають показниками рівня розвитку суспільства та держави. Сучасні темпи розвитку суспільства вимагають особливої уваги до освіти та її засад, створення адекватних умов для її розвитку у відповідності до загальних тенденцій демократизації всіх сфер суспільного життя в Україні.

Наприкінці 90-х рр. у зв'язку з глобальними змінами, що відбулись у суспільстві з'явилися перші дослідження, в яких аналізуються нові виміри освіти та висвітлюються сучасні якісні трансформації в колі проблем сучасного стану освіти, окремі аспекти діяльності вищих навчальних закладів у період переходу до нових освітніх парадигм. З кожним роком кількість публікацій на цю тему стає дедалі більшою. Проте розробка цієї проблеми залишається вельми актуальною. Сьогодні потребують подальшого дослідження та систематизації теоретичні підґрунтя та методологічні засади діяльності державних та недержавних вищих навчальних закладів; необхідним є проведення аналізу їх сучасного стану, виявлення тенденцій зміни їх кількісних та якісних характеристик та орієнтирів розвитку. Проблеми вивчення конкретно-історичних освітніх парадигм присвятили свої роботи Б.С.Гершинський, Я.А.Комен-

ський, Н.С.Суворов, В.В.Ігнатівич, М.І.Романенко.

Розгляду проблем, пов'язаних зі станом системи вищої освіти в Україні та її реформуванню, приділили увагу Л.В.Богомолов, Н.І.Дудка, Д.Ю.Коржов, А.О.Лігоцький.

Метою даної статті постає дослідження вимог, критеріїв та стандартів щодо реформування та входження національної систем освіти і науки в європейський простір.

Поставлена мета обумовлює вирішення наступних завдань:

- дослідити причини, які сьогодні формують модель вищої освіти;
- проаналізувати критерії та систему оцінювання якості вищої освіти англо-американського зразка;
- надати рекомендацій щодо організації навчання у вищих закладах освіти.

Говорячи про вищу школу, то упродовж ХХ ст. системи вищої освіти переважної більшості країн світу зазнали значних трансформацій. Збільшились їх розміри, зросла кількість вищих закладів освіти, викладачів і студентів, збільшилось та якісно змінилось коло пропонованих спеціальностей, у цілому стала більш значущою місія вищої школи. Однак прогресу у сфері вищої освіти, за практично одностайною думкою фахівців, не було „дуже багато“.

Природно, ХХ ст. мало свої злети та спади, але в цілому це було визначальне сторіччя для соціальної інституції вищої освіти. Сили, які спричинили якісні зміни моделі вищої освіти сьогодні, виявились наприкінці ХХ ст. та визначили твердження принципово нового характеру суспільного розвитку, початку нової епохи.

Розуміння першої з них передбачає визнання факту закінчення „холодної війни”. Історики в майбутньому дадуть ім'я цьому новому періоду, ми ж просто позначимо його як „еру після холодної війни”. Вона також справляла вплив на пріоритети вищої освіти. Зокрема, на Заході це протистояння виступало основою раціонального пояснення для росту державної підтримки наукових досліджень, що їх проводять коледжі й університети. У СРСР, навпаки, воно призвело до пріоритетного фінансування наукових досліджень в академічних і відомчих НДІ, пов'язаних із ВПК, на шкоду фінансуванню науки у вищих закладах освіти. В обох таборах академічна культура, система винагород талантів у вищій школі, визначення якості функціонування вищих навчальних закладів і „продуктивності”, ефективності вищої освіти були сформовані під впливом вимог холодної війни.

Друга хвильова зміна, що відбулася, – виникнення нової глобальної економіки. Розпад Радянського Союзу, падіння Берлінського муру, руйнування РЕВ і Варшавського договору, розвиток ринкової економіки в Китаї та інших азійських країнах, виникнення Всесвітньої торгової організації (ВТО) та Європейського Союзу (ЄС), розширення сфери дії договору НАТО, – все це зумовило початок нової стадії розвитку світової економіки. Наслідком цього процесу виступила фундаментальна трансформація ринкових механізмів господарювання, корпоративного управління. У багатьох країнах світу набули розвитку глобальний пошук ресурсів компаніями й організаціями, зменшення їх розмірів і так званий „реінжиніринг” [6, 7].

Третя сила, яка сьогодні формує вигляд вищої освіти, зумовлена розвитком технологій. Змінився світ, змінилась економіка, змінилась технологія. У результаті змінилося й саме сприйняття культурних систем. Зокрема, особливої ролі й серйозного практичного значення набуває здатність давати прогностичну оцінку проблем вищої школи. Підсумовуючи характеристику сфери вищої освіти у сучасному світі, ми можемо стверджувати, що академічна спільнота пишається своїм минулим і теперішнім, але не впевнена у своєму майбутньому. Нині настав той самий момент, коли необхідно знов замислитися над метою вищої освіти. Ми маємо з'ясувати, чи будуть слугувати нам у XXI ст. ті програми та структури, що розвивались у XX ст. На порядку денному знайомі вже питання, що потребують нових відповідей [4, 161]:

- природа та якість навчання студентів, а також здатність вищих закладів освіти підго-

тувати випускників не лише для продуктивної кар'єри, але й для життя в умовах складного демократичного суспільства;

- політика навчання впродовж усього життя, як визнання того, що швидко змінювані ролі й відповідальність, знання й технології роблять безперервне навчання не академічним ідеалом, а практичною необхідністю;
- широта та глибина навчальних програм і планів вищих закладів освіти, розуміння того, що потреби XXI ст. будуть суттєво відрізнятися від потреб XX ст.;
- природа наших дослідницьких пріоритетів, баланс між сферами пізнання, переваги міждисциплінарних досліджень і пов'язаності із соціальними потребами, що стоять на порядку денному;
- відображення актуальних суспільних проблем у програмах навчання вищих закладів освіти, проведення наукових досліджень, надання інших послуг.

Обміркування сучасних процесів розвитку суспільства передбачає послідовне поглиблення розуміння ролі освіти, ставить повному всю сукупність освітянських проблем. Недарма видатний педагог Я.А.Коменський говорив, що зневага до виховання є загибеллю людей, родин, держав і всього світу. Особливо гостро це розуміють вітчизняні науковці та практики.

Розглянемо деякі аспекти проблеми стратегічного розвитку вищої освіти на сучасному етапі формування української державності. Щоб внесок вищої школи в кадрове забезпечення перебудови став дійовим, необхідне переведення нових соціальних установок в технологію підготовки, в методику сучасного викладання, розвитку гуманітарної освіти.

Але в умовах корінних змін у суспільстві, як було відзначено на Всесвітній конференції ЮНЕСКО з проблем вищої освіти в жовтні 1998 р., спостерігаються деякі протиріччя в системі вищої освіти: вона стає більш масовою (незважаючи на непевність із майбутнім працевлаштуванням), але можливості держави по розвитку помітно скорочуються. Ріст масовості вищої освіти без відповідного збільшення ресурсів супроводжується ростом відсіву претендентів. Інвестиції в освіту мають підвищити конкурентоспроможність фахівців, поліпшити умови довгострокового розвитку державності.

В концепції національної системи освіти України, підкреслюється, що "ідеалом виховання на сучасному етапі є високоосвічена, професійно компетентна, всебічно розвинена особистість, яка наділена глибокою національною свідомістю й державницькою відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими, тілесними, духовно-моральними й естетичними, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативою" [5].

Ці завдання, з одного боку, є безперечними постулатами, на яких базується будь-яка система освіти в країні. З іншого боку, якщо аналізувати сучасний стан саме державної вищої освіти в Україні, і досі залишаються лише постулатами.

Але сучасне виробництво вимагає від кваліфікованих спеціалістів вміння практично реалізовувати набуті знання та вміння, характерні для конкретних економічних ситуацій. У світі, де мінливість та мобільність стали прикметою не тільки наукового і технічного прогресу, а й повсякденного життя, вища школа має давати людині не тільки знання, а й уміння жити, співіснувати, відчувати себе часткою загальної спільноти і реалізувати це відчуття у конкретних справах. Можна стверджувати, що основними, базовими ознаками спеціаліста майбутнього будуть кваліфікація, творчість, комунікація.

Саме тут ми і наштовхуємося, на нашу думку, з головною суперечністю: завдання, що ставляться перед вищою освітою, спрямовані на реалізацію загальнорозвиваючої моделі вищої школи, а умови життя висувають інші вимоги, які можуть бути забезпечені впровадженням в життя загальнопрофесійної моделі вищої освіти в Україні. Вирішення цієї суперечності вважається, на нашу думку, найвагомішим результатом у реформуванні вищої освіти.

Саме держава повинна бути зацікавлена у зростанні талановитої молоді та забезпеченні її майбутнього, але при цьому вона не може забезпечити молодь робочими місцями після закінчення вищого закладу освіти.

Основа англо-американської системи оцінки якості вищої освіти – визначення відповідності вимог ринку праці до випускників вузів, зокрема їхньої середньої зарплати. Головним арбітром якості підготовки спеціалістів виступають фахові асоціації. Первинний контроль складається з кваліфікованого аналізу навчальних програм підготовки спеціалістів у даному закладі освіти, кінцевий – дуже жорсткі і суцільно фахові іспити з метою одержання права авто-

номно і незалежно виконувати свої функції. Аналогічну практику пропонується впроваджувати й у вітчизняну систему вищої освіти.

Існуюча система навчання у вищому закладі освіти не повною мірою сприяє формуванню комплексних знань, тому що, наприклад [1, 194]:

- хоча навчальні плани передбачають впровадження принципів системності та науковості, але вони мають формальний відтінок, але порушуються;
- викладачі, які освітлюють різні сторони одного й того ж явища не узгоджують своїх навчальних програм між собою та й за навчальним планом можуть викладати дисципліни у різні періоди навчання, базуючись на різних за рівнем знаннях та навичках студентів;
- можна відмітити різне навчальне навантаження дисциплін, яке формується в залежності від можливостей випускаючих кафедр забезпечити викладання їх певної кількості.

Впроваджувати замість класичних пізнавальних авторських лекцій, проблемні, аналітичні, монографічні лекції, які б не знайомили студентів з основами наукових знань (можуть самостійно підготувати до конкретного заняття), а ставили проблеми, які потрібно вирішити в науці, спонукали б до розумової діяльності слухачів, самостійно показували б практичне застосування цих питань у професійній діяльності. Цей підхід може повністю привести до змін у системі викладання у вищому закладі освіти.

Згадані суперечності та проблеми розвитку системи вищої освіти України є характерними для перехідного періоду розвитку суспільства в час складання загальноосвітніх освітніх стандартів, посилення інвестицій у навчання та виховання молодого покоління. Сучасна ситуація вказує і на наявність позитивних зрушень у системі вищої школи:

- тенденції щодо гуманізації і демократизації вищої школи;
- поява навчальних закладів нового типу і форм власності;
- перехід державних вузів на платну систему навчання;
- уведення нових напрямків і фахів у підготовці кадрів відповідно до змін

ринку праці;

- удосконалювання системи освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти і зближення зі стандартами, які визнані на міжнародному рівні.

Останнє десятиліття, особливо в роки своєї незалежності, Україна прийшла до необхідності інтеграції в загальний світовий простір. Особливо ці тенденції мають своє відображення в змісті та організаційних формах освіти.

Розвиток України визначається у загальному контексті Європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності загальносвітової культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу здобуття освіти будь-якого рівня та інше, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства.

Інтеграційний процес полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків в ЄС. У кінцевому результаті такі кроки спрацюватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного простору [3, 89].

У цьому контексті реформування вищої освіти і науки в Україні передбачає:

- перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, що дасть змогу задовольняти можливості особистості в здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівня за бажаним напрямом відповідно до її здібностей та забезпечити її мобільність на ринку праці;
- формування мережі вищих навчальних закладів, яка за формами, програмами, термінами навчання і джерелами фінансування задовольняла б потреби кожної людини і держави в цілому;
- підвищення освітнього і культурного рівня суспільства, створення умов для навчання впродовж усього життя;
- запровадження в системі вищої освіти і науки України передового досвіду розвинутих країн світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство;
- пошук рівноваги між масовою фундаментальною та елітарною освітою, з одного боку, та вузькою спеціалізацією і професійною досконалістю, з іншого.

Головною метою для входження національної системи освіти і науки в європейський

простір з реалізацією таких вимог, критеріїв і стандартів:

- постійне навчання впродовж усього життя;
- мотивоване залучення студентів до навчання;
- сприяння привабливості та конкурентоспроможності Європейського простору вищої освіти і науки для інших регіонів світу.

Для реалізації концептуальних засад Болонського процесу в Україні необхідно [2, 147]:

- удосконалити двоступеневу структуру вищої освіти;
- прийняти прозорі та зрозумілі градації дипломів, ступенів та кваліфікацій;
- використати єдину систему кредитних одиниць і додатка до диплома;
- врахувати європейську практику організації акредитації та контролю якості освіти;
- підтримувати і розвивати європейські стандарти якості;
- ліквідувати перепони для розширення мобільності студентів, викладачів і дослідників;
- запровадити сучасні підходи інтеграції вищої освіти і науки у справі підготовки магістрів та аспірантів;
- забезпечити подальший розвиток автономності та самоврядування у системі вищої освіти та науки.

Розгляд впливу соціокультурних перетворень на розвиток концепцій вищої освіти в сучасному світі дозволяє зробити такі висновки.

Вища освіта в сучасному світі втрачає свої національні традиції, переборює границі і здобуває риси єдиного світового освітнього простору. З початку 80-х рр. ХХ ст. у більшості західних країн з ініціативи урядів були розпочаті радикальні реформи системи вищої освіти, що торкнулися фінансування, керування і зв'язків вищих закладів освіти з політикою і суспільством.

Традиції університетської освіти, історія становлення і розвитку університетів у різних країнах привело до формування в сучасному світі двох типів університетської парадигми - парадигма „академічного капіталізму" (США, Великобританія, Канада, Австралія) і соціально орієнтованої концепції країн Європи, що на перший план виво-

дять не економічні, а культурні цінності університету.

Наприкінці 90-х рр. минулого століття Радою Європи і ЮНЕСКО була почата спроба створення нової концепції вищої освіти, яка знайшла свій вираз у Болонському процесі. У ньому підкреслюється, що сьогодні у світі, і особливо в Європі, необхідно створити не тільки загальну валютну, банківську й економічну системи, але й єдиний масив знань, що спирається на надійну інтелектуальну, культурну, соціальну і технічну основу. Закладам вищої освіти відводиться роль лідерів в цьому процесі. Основною ідеєю Болонського процесу було створення в Європі відкритої системи вищої освіти, яка змогла б, з одного боку, вдумливо

зберігати культурну розмаїтість окремих країн, а з іншого боку, сприяти створенню єдиного простору викладання і навчання, у якому студенти та викладачі мали можливість необмеженого пересування, а також склалися б усі умови для більш тісного культурного співробітництва.

Включення України в Болонський процес дозволить не тільки забезпечити міжнародне визнання українських дипломів про вищу освіту, а й наблизить до європейської концепції вищої освіти, яка орієнтована не тільки на ринкові відносини в освіті, але й на збереження культуротворчої функції сучасних університетів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Антоненко Л.* Особливості управління системою вищої освіти на різних рівнях: досвід США та вибір України // Тернопільський пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Наукові записки. Сер.: Педагогіка і психологія. – Тернопіль, 1998. – № 5 (3). – С. 93-196.
2. *Дудка Н.И.* Высшая школа Украины: стратегия управления и проблемы реформирования. – Х.: Основа, 2002. – 272 с.
3. *Інтеграція вищої освіти України в європейську систему: Зб. наук. праць: За результатами Міжнар. наук.-метод. конф. «Інтеграція вищої освіти України в європейську систему», Дніпропетровськ, 15 травня 2001 р.* – Дніпропетровськ: Арт-Прес, 2001. – 107 с.
4. *Корсак К.В.* Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів / За заг. ред. Г.В.Щокіна. – К.: Міжнар. Кадр. Акад., Міжрегіон. Акад. упр. персоналом, 1997. – 208 с.
5. *Національна доктрина розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002.*
6. *Оболенський О. Ю.* Системний аналіз галузі державного управління (сфера освіти) // Проблеми освіти. – 1995. – Вип.2. – С.39.
7. *Шкіль М., Романовський О.* Тенденції і принципи дальшого розвитку вищої освіти (за матеріалами Всесвітньої конференції ЮНЕСКО з вищої освіти) // освіта і управління. – 1999. – Т.3. – № 3. – С. 103-114.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2006 р.

